

การเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
Strengthening People's Politics According to the Principles of Buddhism
in the Era of Disruption Mueang Khon Kaen District Khon Kaen

ชัยรัตน์ มาสอน¹,
พระครูศรีสิทธิการโกศล (นิพนธ์ ทบแก้ว)², ทรงพล โชติกเวชกุล³,
พระครูปริยัติจันทันท์ (สมศักดิ์ ลินนา)⁴ และ พระมหาวสันต์ วสันตเวที⁵
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,3,5}
วิทยาลัยสงฆ์ระยอง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย²
วิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย⁴
Chairat Mason¹,
Phrakhru Srisitthikankoson (Nipon Tobkaew)²,
Songphon Choutikavatchagul³,
Phrakhru Pariyatchanbandit (Somsak Sinna)⁴
and Phramaha Wasan Wasanthaweathi⁵
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus^{1,3,5}
Rayong Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University²
Loei Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University⁴
Corresponding Author, Email: Chairat_siripunyo@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 2) ศึกษาพัฒนาการของการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล และ 3) เสนอแนวทางการพัฒนาการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล การวิจัยเป็นแบบเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่างได้จากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ พระสงฆ์ผู้มีความรู้ด้านพุทธธรรม นักวิชาการด้านการเมือง และประชาชนในเขตอำเภอเมืองขอนแก่น รวมทั้งสิ้น 26 รูป/คน

* ได้รับบทความ: 13 มีนาคม 2568; แก้ไขบทความ: 21 เมษายน 2568; ตอรับตีพิมพ์: 27 กันยายน 2568

เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ การสัมภาษณ์ การชักถาม และการจดบันทึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1) การเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล พบว่า ประชาชนยังเผชิญปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ความเป็นธรรม ความลำเอียง และการมุ่งประโยชน์ส่วนตนของนักการเมือง ส่งผลให้ระบบการเมืองขาดความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือ

2) พัฒนาการของการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล มีความพยายามในการพัฒนาการเมืองให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ความเสมอภาค และการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ยึดหลักคุณธรรมและประโยชน์ส่วนรวม

3) แนวทางการพัฒนาการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล ควรมุ่งเน้นการปลูกฝังจริยธรรมทางการเมืองแก่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง การส่งเสริมความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนากระบวนการทางสังคมและการเมืองให้มีความยุติธรรม โปร่งใส และสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การเมืองภาคประชาชน; หลักพุทธธรรม; ยุคดิจิทัล

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study the promotion of participatory politics based on Buddhist principles in the disruption era in Mueang Khon Kaen District, Khon Kaen Province, 2) to examine the development of participatory politics based on Buddhist principles in the disruption era, and 3) to propose guidelines for promoting participatory politics based on Buddhist principles in the disruption era. This study employed a qualitative research design using in-depth interviews. The participants were selected through purposive sampling, consisting of 26 individuals: Buddhist monks knowledgeable in Buddhist principles, political scholars, and local citizens in Mueang Khon Kaen District. Data were collected through interviews, questioning, and note-taking, and analyzed using descriptive content analysis.

The research findings revealed that:

1) Promotion of participatory politics based on Buddhist principles in the disruption era: It was found that citizens still faced problems of political conflict, injustice, partiality, and self-interest among politicians, which undermined transparency and trust in the political system.

2) Development of participatory politics based on Buddhist principles in the disruption era: There have been efforts to improve politics in line with democracy, emphasizing citizen participation, equality, and the creation of a political culture grounded in morality and public interest.

3) Guidelines for promoting participatory politics based on Buddhist principles in the disruption era: The focus should be on cultivating political ethics among politicians, fostering unity and citizen engagement, and developing fair, transparent socio-political processes that genuinely respond to the needs of the people

Keywords: Civil Politics; Buddhist Principles; Disruption Era

บทนำ

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การเมืองไทยมีพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยบทบาทของประชาชนในการตรวจสอบ ถ่วงดุล และคัดค้านนโยบายของรัฐเป็นปัจจัยสำคัญที่สะท้อนถึงความก้าวหน้าของระบอบประชาธิปไตย (สมพร เทพสิทธา, 2541) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2560 ได้บัญญัติสิทธิและเสรีภาพของประชาชน รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้อย่างชัดเจน ทั้งในด้านการเลือกตั้ง การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย ซึ่งเป็นกลไกพื้นฐานของการเมืองภาคประชาชน (อภิญา ฉัตรช่อฟ้า, 2563)

อย่างไรก็ตาม สภาพการเมืองไทยยังเผชิญปัญหาสำคัญ ได้แก่ การทุจริตคอร์รัปชัน การซื้อสิทธิขายเสียง ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ และการลดทอนความเชื่อมั่นของประชาชนต่อระบบการเมือง ส่งผลให้คนไทยจำนวนไม่น้อยเกิดความเบื่อหน่ายและหมดศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย (นิยม เวชกามา , 2561) ยิ่งในยุคดิจิทัล (Disruption) ซึ่งเทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อออนไลน์เข้ามามีบทบาทสูงในการสื่อสารและขับเคลื่อนสังคม การเมืองไทยจึงต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ที่ซับซ้อน ทั้งในด้านการสื่อสารทางการเมือง การมีส่วนร่วมผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และการจัดการกับข้อมูลข่าวสารที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้ง (สุชีวีร์ สุวรรณสวัสดิ์, 2565; สืบแสง แสงทอง, 2563)

ขณะเดียวกัน แนวคิดทางพุทธธรรมยังคงมีคุณค่าและสามารถประยุกต์ใช้เป็นหลักในการพัฒนาการเมืองภาคประชาชน ไม่ว่าจะเป็นหลักอริยสัจ 3 (อตฺตาริบัติย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย) หลักพรหมวิหาร 4 หลักกตติ 4 และสาราณียธรรม 6 ซึ่งล้วนสะท้อนถึงการเมืองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรม เมตตา ความเสมอภาค และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538) หากสามารถบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคดิจิทัลได้ ย่อมเอื้อต่อการสร้างประชาธิปไตยที่โปร่งใส เป็นธรรม และยั่งยืน

ดังนั้น งานวิจัยนี้มุ่งศึกษา การเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัลขึ้น อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เพื่อเสนอแนวทางที่ช่วยเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย อันจะนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยไทยอย่างมีประสิทธิภาพและความสงบสุขในระยะยาว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชน ตามหลักพุทธธรรม ในยุคดิจิทัลขึ้น อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อพัฒนาการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชน ตามหลักพุทธธรรม ในยุคดิจิทัลขึ้น อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อเสนอแนวทางพัฒนาการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชน ตามหลักพุทธธรรม ในยุคดิจิทัลขึ้น อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัลขึ้น

ขั้นตอนการวิจัย

การดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายเบื้องต้น

2. สัมภาษณ์เชิงลึกพระสงฆ์ ประชาชน และนักวิชาการด้านการเมือง เพื่อทำความเข้าใจสภาพปัญหาและความท้าทายของการเมืองภาคประชาชนในปัจจุบัน

ระยะที่ 2 การสังเคราะห์และพัฒนาแนวทาง

1. กำหนดแนวทางในการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
2. สัมภาษณ์ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องเพิ่มเติม เพื่อตรวจสอบและยืนยันความเป็นไปได้ของแนวทางที่กำหนด

3. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) และระดมความคิดเห็น (Focus Group Discussion) โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน

4. สรุปและจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย พร้อมเรียบเรียงรายงานผลการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 26 รูป/คน ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่

1. พระสงฆ์ผู้มีความรู้ด้านหลักพุทธธรรม
2. นักวิชาการด้านการเมือง
3. ประชาชนในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

เครื่องมือวิจัย

ใช้คู่มือการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Guide) แบบสอบถามปลายเปิด และแบบประเมินความคิดเห็น ประกอบกับการบันทึกภาคสนามและการสังเกตการณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม (Focus Group) การจดบันทึกภาคสนาม และการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา (Descriptive Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้อง (Triangulation) และสังเคราะห์เป็นข้อค้นพบ เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล

ผลการวิจัย

1. การเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล พบว่า การเมืองภาคประชาชนในอำเภอเมืองขอนแก่นยังคงเผชิญปัญหาความแตกแยก ความไม่เสมอภาค และความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้การเมืองขาดความมั่นคงและไม่อาจยุติปัญหาได้อย่างแท้จริง การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความเป็นธรรม ความเคารพกติกา

และการประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ สามารถช่วยเสริมสร้างความรัก ความสามัคคี และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสังคมได้

2. การพัฒนาการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล พบว่า การเมืองที่ยึดหลักพุทธธรรมสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน ชุมชน และผู้นำให้มีความใกล้ชิดและไว้วางใจกันมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลด “อคติ 4” (ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ) อันเป็นตัวบั่นทอนความศรัทธาต่อนักการเมือง หากนักการเมืองและประชาชนสามารถฝึกสติ รู้เท่าทันอารมณ์ และวางตนอย่างเป็นกลาง ก็จะเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตยให้มีคุณภาพ และยั่งยืน

3. แนวทางพัฒนาการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล ผลการศึกษาเสนอแนวทางที่สำคัญ ได้แก่ 1) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ ผ่านเวทีสาธารณะและเวทีทางการเมือง 2) การสร้างกลไกเชิงโครงสร้างและกฎหมายที่เอื้อให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการทางการเมืองมากขึ้น 3) การนำหลักพุทธธรรม เช่น ความเมตตา การเสียสละ การไม่แบ่งชนชั้น และการยึดมั่นในคุณธรรม มาเป็นรากฐานในการขับเคลื่อนการเมืองภาคประชาชน และ 4) การปลูกฝังคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตให้แก่ผู้นำชุมชน นักการเมือง และประชาชนทั่วไป เพื่อสร้างสังคมการเมืองที่โปร่งใสและตรวจสอบได้

อภิปรายผลการวิจัย

1. การเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การเมืองภาคประชาชนในอำเภอเมืองขอนแก่นยังเผชิญกับปัญหาความแตกแยก ความไม่เสมอภาค และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มทางการเมืองต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความไม่มั่นคงและลดประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาของสังคม การนำหลักพุทธธรรม เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความเป็นธรรม ความเคารพ กตिका และการประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ มาใช้ สามารถสร้างความรัก ความสามัคคี และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสังคม การอภิปรายในส่วนนี้สามารถสะท้อนได้ว่า พุทธธรรมไม่เพียงเป็นหลักจริยธรรมส่วนบุคคล แต่ยังเป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งทางสังคมและการเมือง ในยุคที่เกิดการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งสูง

2. การพัฒนาการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล ผลการวิจัยพบว่า การเมืองที่ยึดหลักพุทธธรรมสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน ชุมชน และผู้นำให้ใกล้ชิดและไว้วางใจกันมากขึ้น โดยเฉพาะการลด “อคติ 4” ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ ซึ่งเป็นตัวบั่นทอนความศรัทธาต่อนักการเมือง หากนักการเมืองและประชาชนฝึกสติ รู้เท่าทันอารมณ์ และวางตัวอย่างเป็นกลาง จะช่วยสร้าง ประชาธิปไตยที่มีคุณภาพและยั่งยืน

การอภิปรายในส่วนนี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาการเมืองภาคประชาชนไม่ใช่เพียงเรื่องโครงสร้างทางการเมือง แต่ต้องเริ่มจาก การพัฒนาคุณธรรมและการฝึกจิตของผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย

3. แนวทางพัฒนาการเสริมสร้างการเมืองภาคประชาชนตามหลักพุทธธรรมในยุคดิจิทัล

ผลการศึกษาเสนอแนวทางที่สำคัญ ได้แก่ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ ผ่านเวทีสาธารณะและเวทีทางการเมือง การสร้างกลไกเชิงโครงสร้างและกฎหมายที่เอื้อให้ประชาชนมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น การนำหลักพุทธธรรม เช่น ความเมตตา การเสียสละ การไม่แบ่งชนชั้น และคุณธรรม มาเป็นรากฐานในการขับเคลื่อนการเมือง การปลูกฝังคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตให้แก่ผู้นำชุมชน นักการเมือง และประชาชนทั่วไป การอภิปรายในส่วนนี้สามารถเน้นว่า การเมืองภาคประชาชนที่เข้มแข็ง ต้องอาศัยทั้งกลไกเชิงโครงสร้างและคุณธรรมส่วนบุคคลควบคู่กัน การใช้หลักพุทธธรรมเป็นพื้นฐานทำให้ กระบวนการเมืองไม่เพียงโปร่งใส แต่ยังสามารถสร้างความร่วมมือและความไว้วางใจระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม

ผลการวิจัยสะท้อนว่า การเมืองภาคประชาชนในยุคดิจิทัลต้องเผชิญทั้งปัญหาความขัดแย้ง และความไม่มั่นคง แต่การนำหลักพุทธธรรมมาใช้สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสามัคคี ความโปร่งใส และประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ การสร้างความสัมพันธ์ที่ไว้วางใจระหว่างประชาชนและผู้นำ การลดอคติ การฝึกสติ และการปลูกฝังคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต เป็นแนวทางที่สำคัญต่อการพัฒนาการเมืองภาคประชาชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 พัฒนาความสามารถทางการเมืองของประชาชนจัดฝึกอบรม ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และเผยแพร่ทักษะทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะทักษะการต่อสู้ทางการเมืองในวิถีสันติ

1.2 ส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนสร้างขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และจริยธรรมที่เป็นบรรทัดฐานร่วมกันและต้นแบบพฤติกรรมทางการเมือง

1.3 เสริมสร้างสถาบันทางการเมืองของประชาชน สนับสนุนองค์กรประชาชนให้เข้มแข็ง ดำเนินงานต่อเนื่องพึ่งพาตัวเองได้ และพัฒนาผู้นำและบุคลากรอย่างราบรื่น

1.4 สนับสนุนขบวนการทางการเมืองของประชาชนส่งเสริมกิจกรรมทางการเมืองอย่างเป็นรูปธรรม มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมและเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง

1.5 ส่งเสริมเครือข่ายทางการเมืองของประชาชนสร้างความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างองค์กรและกลุ่มประชาชนต่าง ๆ

1.6 พัฒนาการสื่อสารทางการเมืองของประชาชนจัดระบบสารสนเทศและข้อมูลข่าวสารทางการเมืองที่ทันสมัย ครอบคลุม แพร่หลาย และมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

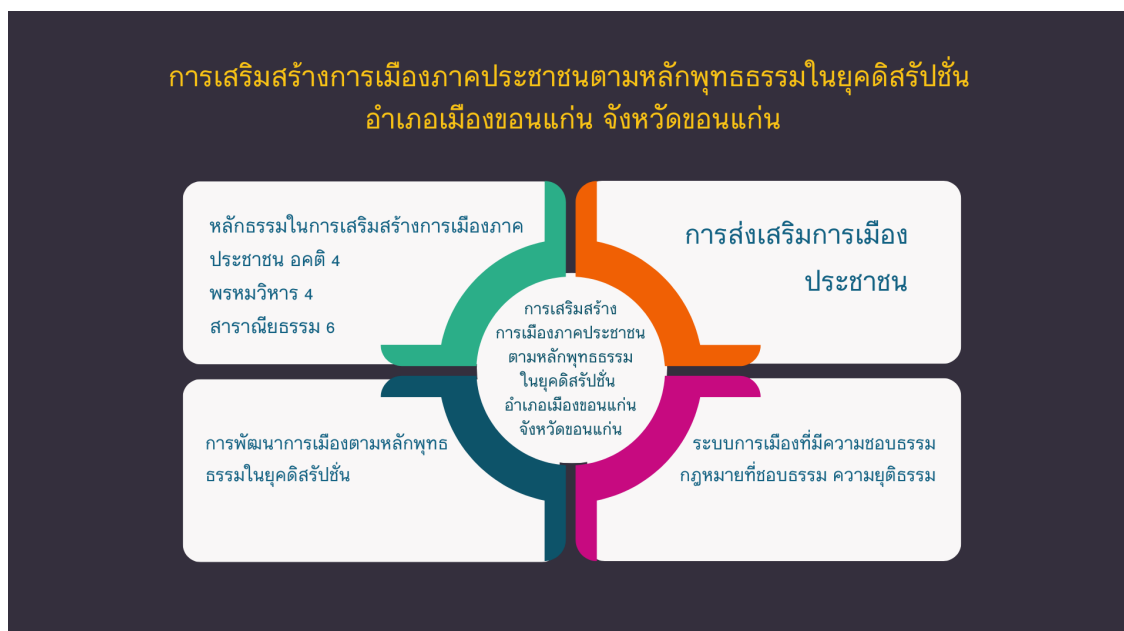
2.1 ศึกษาการส่งเสริมขบวนการทางการเมืองของประชาชนให้ดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมและมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม

2.2 ศึกษาการเสริมสร้างสถาบันทางการเมืองของประชาชนให้เข้มแข็งและดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 ศึกษาการส่งเสริมเครือข่ายทางการเมืองของประชาชนให้เกิดความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน

2.4 ศึกษาการสื่อสารทางการเมืองของประชาชน โดยมุ่งพัฒนาระบบฐานข้อมูลและระบบแลกเปลี่ยนข้อมูลให้มีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้ใหม่



ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กนกรัตน์ เลิศชูสกุล และ ธนาพงศ์ เก่งไพบูลย์. (2564). การก่อตัว พัฒนาการ และพลวัตการชุมนุมบริเวณ
แยกดินแดงช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม 2562. (รายงานวิจัย). คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- อภิญา ฉัตรช่อฟ้า. (2563). การเมืองกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน. วารสารมหาจุฬ
นาครทรรศน์, 7(7), 1-11.
- บัณฑิต จันทรโรจนกิจ. (2564). การศึกษาการสื่อสารของพรรคการเมืองผ่านแนวคิดเรื่องการตลาด
การเมือง (Political Marketing) เพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองไทย: กรณีศึกษาการเลือกตั้ง
ทั่วไป พ.ศ. 2562. (รายงานวิจัย). สถาบันพระปกเกล้า.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- นิยม เวชกามา. (2561). รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชน
ชาวสกจนครตามแนวพุทธจิตวิทยา. (พุทธศาสตร์ดุขภูบัณฑิต). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2538). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 8).
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2544). พุทธธรรมฉบับขยายความ. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร:
บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2550).
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2560).
- สมพร เทพสิทธา. (2541). ภาวะวิกฤตของสังคมไทยในปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: สภาสังคมสงเคราะห์
แห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์.
- สืบแสง แสงทอง. (2563). การเปิดรับข่าวสารและการมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านสื่อสังคมออนไลน์ของ
เจนเอร์แซนวายในเขตกรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัย
กรุงเทพ.
- สุชัวิรี สุวรรณสวัสดิ์. (2564). Media Disruption the Series เพราะ โลก ‘สื่อ’ เปลี่ยน. กรุงเทพฯ: บริษัท
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).